

Pappi pappien joukossa?

Suomalaisten piispojen käsityksiä piispanvirasta vuosina 1965–1985

JOHDANTO

Vuoden 1968 kirkkokäsikirjauudistuksessa muutettiin otsake ”Piispan virkaanasettaminen” muotoon ”Piispan virkaan vihkiminen”. Muutos ei suinkaan ollut teologisesti merkityksetön, vaikka termi ”vihkiminen” tässä yhteydessä löytyikin jo kirkkolaista. Muutosta edelsi laaja keskustelu kirkolliskokouksessa, jossa myöhemmin piispoiksi asetetut kirkolliskokousedustajat Osmo Alaja ja Olavi Kares käyttivät voimakkaita vastustuspuheenvuoroja. Alaja ja Kares olivat sitä mieltä, että otsikon vaihdokseen liittyi syvä, piispanviran teologista ymmärtämistä koskeva muutos.¹ Tässä artikkelissa käsitellän Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojen käsityksiä piispanvirasta vuosina 1965–1985.² Tutkin, miten piispanvirka on

piispan vihkiminen oli jo kirkkolaissa käytössä oleva termi. Kares totesi huomanneensa vasta myöhemmin otsakkeen ongelmallisuuden. Vuoden 1958 kirkkokäsikirjakomitean puheenjohtajana toimi piispa Eino Sormunen, joka oli syvästi perehtynyt kristilliseen mystiikkaan ja kuului virkateologialtaan ajanjaksolle epätyypillisen ”korkeakirkollisiin” ajattelijoihin, ks. Alhonsaari 1987, 81–103; Zitting 2014, 216–219. Kirkolliskokouksessa käydyn keskustelun jälkeen otsikkoa loivennettiin muotoon ”piispan virkaan vihkiminen”. Kyse oli eräänlaisesta kompromissista, ks. Pohjola 2012, 99, 114–115; 310–311. Pohjolan mukaan termi ”piispan virkaan vihkiminen” viittaa installaation ja ordinaation välimuotoon. Toimitus on Pohjolan mukaan molempia yhtä aikaa. Myös Ylikangas otti huomioon kirkolliskokouksen tapahtumat väitöskirjassaan ja liittää ne Kareksen antikataliseen ja antianglikaaniseen ajatteluun, ks. Ylikangas 2018, 147.

² Piispanvirkaa käsittelevää tutkimusta ei juurikaan ole tehty Suomessa. Yksittäisten piispojen ajattelua on tutkittu jonkin verran erityisesti kirkkohistoriassa, ks. esim. Krapu 2009; Pajunen 2008; Seppo 2013; 2015; Ylikangas 2018. Kurki (1994) on tutkinut piispojen johtajuuskäsityksiä. Hansson (2014) käsittelee Ruotsin kirkon arkkipiispanviran kehitystä. Hanssonin tutkimuksen mukaan Ruotsin kirkon käsitykset arkkipiispuudesta ovat lähentyneet Englannin kirkon vastaavia käsityksiä.

¹ KK 1958; 3.10.1958, 34–35; 22.10.1958, 150–152; Kirkkokäsikirjakomitean 1958 alkuperäisen ehdotus otsikoksi oli ”piispaksi vihkiminen”. Käsikirjakomitean jäsenen Olavi Kareksen mukaan kirkkokäsikirjakomitean työskentelyssä otsakkeen vaihdos ei aiheuttanut keskustelua. Kares ajattelee tämän johtuneen siitä, että

piispojen kirjoituksissa ymmärretty ja millaisia muutoksia käsityksissä on havaittavissa tällä ajanjaksolla, jota leimaavat yhä tiiviimmät ekumeeniset suhteet.³ Artikkelin lähteinä olen käyttänyt piispojen kirjallisesta tuotannosta niitä teoksia, joissa tavalla tai toisella käsitellään piispanvirkaa.⁴ Analysoin viittä lähteistä nousutta teemaa tekstianalyysin metodein. Teemat ovat seuraavat: 1) näkemykset luterilaisesta virkakäsityksestä, 2) piispan virkaan asettamiseen ja vihkimiseen liittyvä terminologia, 3) apostolinen seuraanto, 4) piispanviran symbolit ja tunnukset, 5) piispanviran hengellinen, kollegiaalinen ja yhteiskunnallinen luonne. Artikkelin alaluvut vastaavat näitä teemoja. Artikkelin lopussa tarkastelen kootusti ajanjaksolla tapahtunutta kehitystä piispanviran ymmärtämisessä.

MIKÄ ON LUTERILAISTA VIRKATEOLOGIAA?

Tutkimusajanjaksolla monet piispat pohtivat sitä, miten piispanvirka tulisi oikein ja ”luterilaisesti” ymmärtää. Huomiota on kiinnitetty erityisesti virkahierarkiaan, piispanviran ja pappisviran suhteeseen sekä pappisviran ja yleisen pappeuden suhteeseen. Osa piispoista johtaa teoksissaan pappisviran yleisestä pappeudesta ja ajattelee piispanviran olevan yksi pappisviran toteutumismuodoista, samaan tapaan kuin esimerkiksi kirkkoherran tehtävä. Vaikka tämä on tutkimusajanjaksolla vallitseva näkemys, se ei suinkaan ole ainoa näkemys. Piispat ovat myös kiinnittäneet huomiota siihen muutokseen, joka on tapahtunut virkateologisessa ajattelussa.⁵

Erityisesti piispa Olavi Kares⁶ moittii aikakaudella käytyä virkateologista tutkimusta ja keskustelua tarkoitushakuisesta ”korkeakirkollisuudesta”.⁷ Hän painottaa, ettei luterilaisuudessa ole väistynyt ajatus siitä, että koko saarnavirka perustuu yleiseen pappeu-

teen, vaikka kotimaisen tutkimuksen pohjalta voisikin hänen mukaansa saada toisenlaisen kuvan.⁸ Kares on selvästi huolissaan teologian muutoksesta, sillä pappisvirkaa ja piispanvirkaa korostava teologia on hänen mukaansa kirkolle haitallista. Kareksen mukaan ”nykyisin muo-
dissa oleva katolisoiva virkateologia on ollut kuin hiivaa mikä on nostattanut sananviran hoitajan pappeutta, mutta näivettänyt vastavasti ihmistä hänessä.”⁹ Kareksen näkemyksessä on havaittavissa antikatolisia sävyjä, jotka olivat varsin tyypillisiä piispojen kirjoituksissa varhaisemmalla ajanjaksolla.¹⁰ Hänen huolensa ”katolisoivan virkateologian” näivettävästä vaikutuksesta papin ihmisyyteen viitannee protestanttien parissa viljeltyyn ajatukseen, jonka mukaan roomalaiskatolisessa pappis- ja piispan vihkimyksessä vihittävästä tulee jollain maagisella tavalla asteittain yhä pyhempi ja siten vähemmän ihminen. Tämän Kares ajattelee rikkovan reformaation raamattuperiaatetta ja sitä, että kaikki kastetut ovat jo puhtaasti kasteen perusteella samanarvoisia Jumalan silmissä.

Kares perustelee huoltaan virkateologian ”korkeakirkollistumisesta” sillä, että tradition merkitystä korostetaan raamattuperiaatteen kustannuksella. Erityisesti kirkkoherra Timo Holma ja teologian ylioppilas Risto Cantell ovat Kareksen mukaan julkaisuissaan painottaneet piispanviran merkitystä luterilaisuudelle epätyypillisellä tavalla.¹¹ Kares huomauttaa, että vanhan kirkon traditiosta voi toki nostaa esiin virkaa korostavia käsityksiä, jos uskonpuhdistuksen raamattuperiaatteesta luovutaan. Näin ei kuitenkaan tulisi tehdä. Oikein ja luterilaista on painottaa sitä, että piispuus on vain yksi papinviran muoto. Kares muistelee, kuinka sai aikanaan silloiselta professori Mikko Juvalta kirjeen, jonka sisältämä luonnehdinta piispuudesta oli puhutellut häntä. Juva totesi nimittäin näkevänsä piispanviran arvokkaana siksi,

että piispalla on erityinen mahdollisuus tuoda evankeliumin näkökulma ajan yleiseen keskusteluun, eikä suinkaan siksi, että piispanvirka eroaisi ”sananpalvelijan” virasta.¹² Kareksen siteeraamassa katkelmassa toistuu ajatus, että piispa on pappi pappien joukossa.

Tässä näkemyksessä Juva pysyy myös tultuaan valituksi arkkipiispan tehtävään. Käsitystään hän perustelee Augsburgin tunnustuksen kappaleella ”Kirkollisesta vallasta”.

- 3 Aikarajaus alkaa Vatikaanin toisen konsiilin (Vatikaani II) päättymisestä ja päättyy pian BEM-asiakirjan julkaisun jälkeiseen aikaan, ennen pappisviran avaamista naisille. BEM-asiakirja oli käänteentekevä erityisesti apostolisen seuraannon ymmärtämisen näkökulmasta. Apostolista seuraantoa ekumeenisena kysymyksenä ovat tutkineet väitöskirjoissaan Eckerdal 2017 ja Nguyen 2016. Vatikaani II:n vaikutuksia Suomen asenneilmapiiriin ovat tutkineet Laine 2009; Ketola 2018; Kotilainen 2005 ja Zitting 2017.
- 4 Alaja 1967; 1970; 1979a; 1979b; Gulin 1967; 1968; Juva 1982; 1985; Kansanaho 1967; Kares 1963; 1965; 1968; 1970; 1974; 1978; 1979; Kor-tekangas 1977; 1982; Lauha 1965; Nikolainen 1973; Sariola 1975; 1981; Simojoki 1966; 1971; 1978; 1980; Toiviainen 1979; E. Vikström 1985; J. Vikström 1972; 1982; 1983; 1985. Kaikki aikakauden piispat eivät ole käsitelleet teoksissaan piispanvirkaa. Lähteeksi en ole ottanut teoksia, joita piispat ovat kirjoittaneet ennen kuin ovat tulleet valituiksi piispan virkaan. Lähde pohjasta on myös rajattu pois piispojen muut kirjoitukset, kuten sanomalehtikirjoitukset sekä aikakauskirjojen artikkelit ja katsaukset.
- 5 Gulin 1968, 26–32; Juva 1982, 9–12; Kares 1970, 166–170; 1974, 189–192; 1979, 151; Sariola 1975, 125; Simojoki 1971, 88–89; 1978, 7–8; Toiviainen 1979, 24–26; 1983, 170–171; E. Vikström 1985, 82–84.
- 6 Kares toimi Kuopion piispana 1962–1974. Ylikankaan mukaan Kares oli pietisti, joka uudisti aikansa herännäisyyttä. Kareksen uudistusmielisyys ei kuitenkaan yltänyt roomalaiskatolisen tai anglikaanisen ajattelun ymmärtämiseen.
- 7 ”Korkeakirkollinen” on luterilaisuudessa mo-

- nimerkityksinen termi. Korkeakirkollisuudeksi nimitetään kirkkokäsitystä, joka erityisesti korostaa kirkon liturgista traditiota, pappisvirkaa ja sakramentaalisuutta. Nimitys on lähtöisin anglikaanisen kirkon High Church -suuntauksesta. Suomessa ”korkeakirkollisella” voidaan viitata myös roomalaiskatolisiin vaikutteisiin. Korkeakirkollisuudelle päinvastaista kirkkokäsitystä kutsutaan usein ”matalakirkollisuudeksi”, joka sekin on terminä peräisin anglikaanisuudesta. Luterilaisuudessa matalakirkollisuudella ei ole vakiintunutta merkitystä, mutta korkeakirkollisuuden vastakohtana sen voidaan ajatella painottavan yleisen pappeuden merkitystä ja riisuttua liturgiaa. Sen piiriin voidaan katsoa kuuluviksi pietismi, herännäisyys, evankelioiva herätyskristillisuus sekä osittain myös karismaattinen liike. Tässä artikkelissa piispoja ei ole kategorisoitu heidän ajattelunsa ”korkeakirkollisuuden” tai ”matalakirkollisuuden” mukaan, vaikka tämä olisi mahdollista, sillä kategoriat ovat hyvin subjektiivisia ja harvoin neutraaleja. Kumpaankin käsitteeseen on henkilöstä riippuen liitetty negatiivisia ja positiivisia konnotaatioita. Tästä syystä käytän tässä artikkelissa kyseisiä termejä pääsääntöisesti vain lainauksissa.
- 8 Kares 1970, 167. Vrt. Toiviainen 1979, 24–26; 1983, 170–171.
  - 9 Kares 1970, 166–168. Ks. myös 1974, 188–200.
  - 10 Ketola 2018; Kotilainen 2005; Laine 2009; Zitting 2017.
  - 11 Kares 1970; 164, 168; vrt. Cantell 1969, 32–33: ”Lutherin ja tunnustuskirjojen mukaan kirkon virka ei ole tarkoituksenmukaisen hallinnon tai ulkonaisen järjestyksen vuoksi olemassa, vaan siksi, että Jumala on niin seurakunnalleen säättänyt. Kirkon virka kuuluu itse kirkon olemukseen.” Ja edelleen: ”Piispoilla on luterilaisessa kirkossa erityisasema, vaikka apostolinen seuraanto (*successio apostolica*) ei olekaan yhtä painokkaasti esillä kuin roomalaiskatolisessa, ortodoksisessa ja anglikaanisessa kirkossa. Eräiden luterilaisten teologien ja kirkonmiesten mielestä piispuus on vain tarkoituksenmukaisuuskysymys. Toisaalta Augsburgin tunnustuksen mukaan virka on kirkossa *jure divino*, jumalallisen sääntämyksen mukaan. Kysymys piispuudesta onkin sekä luterilaisten kirkkojen sisäisen että koko kirkkojen välisen keskustelun tärkeimpiä ongelmia.” Vrt. Cantell 1985; Holma 1967.
  - 12 Juva 1982, 9–10; Kares 1979, 151. Näillä samoilla sanoilla Olavi Kares tervehti myöhemmin arkkipiispaksi valittua Juvaa.

Juva huomauttaa, että kohdassa esitetyt piispan tehtävät ovat aivan samat kuin ne tehtävät, jotka määrittelevät pappisviran ja kuuluvat jokaiselle papille. Hänen mukaansa piispan muut tehtävät, kuten hallinnon hoitaminen, pappien vihkiminen ja seurakuntien valvominen, ovat voimassa järjestyksen vuoksi ja perustuvat tarkoituksenmukaisuuteen, ei erityiseen Jumalan säädökseen.¹³

Myös arkkipiispa Martti Simojoki¹⁴ painottaa, että piispanvirka ei voi olla luterilaisen teologian mukaan oma *ordo*, huolimatta siitä, että vuoden 1968 kirkkokäsikirjassa piispan virkaan vihitään. Saman vuoden kirkolliskokouksen yhteydessä pidetyn piispainkokouksen avajaisanoissa Simojoki esittää, että luterilaisuudessa piispa hoitaa erästä pappisviran tehtävää, eikä edusta erillistä *ordoa*. Tämä tarkoittaa Simojoen mukaan, että piispa on pappi pappien joukossa, mutta hänelle on uskottu erillistehtäviä.¹⁵ Simojoen ajatus piispanviran määryttämisestä tehtävistä käsin seuraa funktionaalisen virkakäsityksen linjaa, jonka mukaan virat johdetaan kirkon tarpeista. Simojoen mukaan piispan erillistehtävät ovat suurelta osin hallinnollisia. Arkkipiispa kuitenkin varoittaa, että piispat saattavat näin ollen muuttua puhtaasti hallintomiehiksi ja piispuuden papillinen luonne saattaa unohtua. Vaikka piispa onkin pappi ja tehtävä on ”papillinen”, piispan hengellistä tehtävää korostava käsitys on Simojoen mukaan silti luterilaisuudelle vieras. Simojoen mukaan hengellisen tehtävän korostamiseen liittyy myös piispan erityisen aseman korostamisen vaara.

Siitä opinkäsityksestä, jota edellä sanoin luterilaiseksi, poikkeava ajatus piispasta taas korostaa hänen hengellistä tehtävänsä, hänellä on muka Jumalan armotaloudessa oma kokonaan muista poikkeava paikkansa siinä hierarkkisessa järjestelmässä, jonka kanavia myöden Jumalan armo liikkuu.¹⁶

Katkelmassa näkyy samansuuntainen ajatusrakennelma kuin Kareksella. Luterilaisen virkakäsityksen uhkana ja vastakohtana nähdään sellainen käsitys, jonka mukaan piispa saa vihkimyksessä jonkin erityislaatuisen ”armon” tai paikan Jumalan silmissä. Tällaista käsitystä vastustetaan painottamalla, että piispa on ”pappi pappien joukossa”, jolla on eri tehtävät vain käytännön syistä, ei minkään jumalallisen asetuksen vuoksi. Kareksen teoksista tämä käsitys välittyy erityisen hyvin:

Kun piispanvirkaa ei nähdä enää vain kutsutulle sananpalvelijalle uskotuksi hiippakunnan paimentehtäväksi, vaan sen katsotaan edustavan toista ’ordoa’, korkeampaa toisen asteen pappetta, niin kysymys tulee uskonpuhdistuksen kirkon näkökulmasta katsottuna kyseenalaiseen ja outoon valoon – – Se voimakas korkeakirkollinen virtaus, jota tietyiltä tahoilta on tuettu ja johdettu, on tässä, niin kuin monessa muussakin asiassa perinyt voiton uskonpuhdistuksen kirkkomme keskeisten elämänarvojen kustannuksella.¹⁷

Kares sisällyttää termiin *ordo* ajatuksen alisteisesta arvohierarkiasta, sillä hänen mukaansa *ordo* tarkoittaa ”korkeampaa toisen asteen pappetta”. Luterilaiset ovat tyypillisesti vierastaneet arvohierarkioita ja painottaneet sitä näkökulmaa, että kaikki kristityt ovat samanarvoisia Jumalan edessä.¹⁸ Piispat tuntuvatkin ajattelevan niin, että jos piispanvirka ajatellaan pappisvirasta erilliseksi vihkimysviraksi, tulee sen mukana automaattisesti jonkinlainen ”epäluterilainen” arvohierarkia. Tähän liittyy myös huoli apostolisesta seuraannosta tällaisten hierarkioiden ja piispan erityisaseman rakentajana. Hierarkioiden ajatellaan rikkoavan luterilaista käsitystä kaikkien kastettujen luovuttamattomasta tasa-arvosta Jumalan silmissä. Toisaalta virkarakenteen korostamisen ajatellaan uhkaavan Raamatun asemaa kirkon

opin ensimmäisenä normina. Tämä ei kuitenkaan ole aikakauden ainoa näkemys, mikä tulee esiin Kareksen huolesta. Lisäksi kirkon vallitsevat käytännöt tuntuvat viittaavan siihen, että piispanvirka on jossain määrin pappisvirasta erillinen.

PIISPAN VIRKAAN ASETTAMISEN JA VIHKKIMISEN TERMINOLOGIA

Kirkkokäsikirjauudistuksessa otsikko ”piispan virkaanasettaminen” muutettiin otsikoksi ”piispan virkaan vihkiminen”, mitä edelsi ja seurasi laaja teologinen keskustelu virkaan vihkimisen ja virkaan asettamisen teologiasta.¹⁹ Keskustelun herääminen on ymmärrettävää, sillä asettaminen on termi, jota käytetään myös kirkkoherran viran yhteydessä. Näin ollen tämän terminologisen muutoksen voitiin ajatella sisältävän myös kannanoton siihen, onko piispanvirka osa pappisvirkaa samaan tapaan kuin kirkkoherran virka, vai jotain siitä erillistä, joka vaatii oman elinikäisen vihkimyksensä.²⁰ Tätä kirkkokäsikirjauudistukseen liittyvää keskustelua Kares kuvailee vielä eläkkeelle jäätyään.²¹ Kares muistelee, kuinka hän ja Osmo Alaja käyttivät laajat puheenvuorot osoittaakseen, että kirkkokäsikirjan mietinnön taustalla on luterilaisuudelle vieraita ”katolis-korkeakirkollisia ja anglikaanisia vaikutteita”. Hän kertoo, kuinka oli omassa puheenvuorossaan muun muassa osoittanut, että anglikaanisessa kirkossa piispuus edustaa korkeampaa ”toisen

ennen piispana Mikkelissä 1951–1959 ja Helsingissä 1959–1964. Simojoen elämästä ja ajattelusta tarkemmin, ks. Seppo 2013; 2015.

- 15 Simojoki 1971, 88. Vrt. 1978, 7: ”Piispalla ei saamansa vihkimyksen perusteella ole sellaista armolahjaa, jota ei voisi olla kenellä papiksi vihityllä tahansa. Pappina pappien joukossa hän on – –”
- 16 Simojoki 1971, 88.
- 17 Kares 1979, 161.
- 18 Zitting 2019, 219–221. Termit hierarkia ja *ordo* eivät kuitenkaan aina lähtökohtaisesti tarkoita arvohierarkiaa tai alistussuhdetta. Latinan sanalla *ordo* on monta merkitystä. Se voi tarkoittaa riviä, kerrosta, sotilasosastoa, luokkaa, säätyä ja järjestystä. Teinosen sanakirjassa *ordo* saa termien järjestys, sääty ja vihkimys lisäksi myös arvohierarkkiset merkitykset arvojärjestys ja arvoaste, kun taas *ordo diaconi*, *ordo sacerdotis* sekä *ordo episcopi* on määritelty termeillä diakonin, papin ja piispan arvoaste. Hierarkia taas on yhdistelmä kahdesta kreikankielen sanasta ”pyhä” (*hieros*) sekä ”alku” tai ”lähde” (*arkhē*). Kirkollisesta hierarkiasta (*De ecclestica hierarchica*) 400-luvulla kirjoittanut Pseudo-Dionysios Areopagita käytti piispasta termiä hierarkki (kreikan *hierarkhes*), mutta viittasi tällä nimenomaan piispanviran pyhään alkupeurään, Jumalaan. Suomalaisessa sanankäytössä hierarkia kuitenkin viittaa tyypillisimmin arvoasteikkoon. Vihkimys, ordinaatio, viittaa siihen, että vihitty erotetaan jonkinlaiseen ordoon, vihkimysvirkaan. Luterilaiset ovat tyypillisesti karsastaneet arvohierarkioita, mutta hyväksyneet eräänlaisen ”palveluhierarkian”, jossa esimerkiksi piispa edustaa ”paimenten paimenta” siinä missä pappi edustaa ”paimenta”.
- 19 Kares 1979, 160–161.
- 20 Termien taustalla on latinan *installatio*, *ordinatio* ja *consecratio*. *Installatio* tarkoittaa virkaan asettamista ja sitä on perinteisesti käytetty esimerkiksi terminä koskien kirkkoherran tehtävään asettamista. *Ordinatio* tarkoittaa vihkimistä erityisesti pappisvirkaan ja *consecratio* tarkoittaa ”yhdessä pyhittämistä” ja sitä käytetään esimerkiksi piispan suorittaman piispan virkaan vihkimisen ja kirkkorakennusten vihkimisen yhteydessä. *Ordinatio* ja *consecratio* ovat kertaluonteisia toimituksia, kun taas *installatio* on perinteisesti käsitetty toimitukseksi, joka toistetaan aina kun henkilö siirtyy uuteen virkatehtävään. Ks. Pohjola 2014, 117–119.
- 21 Kares 1979, 38–39. Vrt. Alaja 1959, 53–54.

13 Juva 1982, 11–12; vrt. CA XXVIII. Juva toimi arkkipiispana 1978–1982. Hän erosi tehtävästään saavutettuaan 63 vuoden iän, omien sanojensa mukaan väsyttyään tehtäviinsä. Muistelmissaan hän mainitsee taustalla olleen virkateologiset erimielisyydet muun piispakunnan kanssa; Juva 1993, 355–358.

14 Simojoki toimi arkkipiispana 1964–1978 ja tätä

asteen” pappetta, sillä ”anglikaaneille ei riitä että piispa asetetaan virkaansa kuten meidän kirkkokäsikirjamme edellyttää” ja jatkanut painottamalla, että ”viran epäterve korostaminen on eräs aikamme ilmiö”.²² Sen sijaan piispa Eino Sormunen oli Kareksen mukaan puolustanut ”järjestyshäiriöksi” saakka korkeakirkollista virkakäsitystä.²³ Kares muistelee myös sitä, kuinka hänet oli vuosi ennen piispaksi asettamista asetettu Turun tuomiorovastin virkaan ja toteaa, ettei nähnyt näiden kahden toimituksen välillä mitään periaatteellista eroa. Kares epäilee olleensa myös viimeinen piispa, joka oli kutsunut vieraansa ”piispan virkaan asettajaisiin” eikä ”piispan virkaan vihkimiseen”, kuten pian voimaan tullessa käsikirjassa kyseistä toimitusta nimitettiin. Hän kuvailee muistelmissaan, kuinka nimenvaihdos voi tuntua täysin merkityksettömältä, mutta on kuitenkin osoitus piispanvirkaa koskevan käsityksen opillisesta muuttumisesta.²⁴

Piispojen kirjoitusten perusteella Kareksen pohdinnat virkateologisen ajattelun muutoksesta tuntuvat osuvan jossain määrin oikeaan. Voimakkaat vastustavat asenteet koskien ”piispan virkaan vihkimyksen” terminologiaa ovat väistymässä ja varovainen positiivinen suhtautuminen alkaa orastaa piispojen teoksissa.

Pian vuoden 1968 kirkkokäsikirjauudistuksen jälkeen alkoi myös kaksi muuta kirkolliskouksen käynnistämää prosessia, joilla oli vaikutusta virkateologisen ajattelun kehitykseen. Ensinnäkin kirkolliskokous asetti vuonna 1968 virkateologisen komitean, joka toimi professori Seppo A. Teinosen johdolla. Toiseksi vuonna 1973 asetettiin uusi käsikirjakomitea uudistamaan kirkollisten toimitusten kirjaa. Tätä toimikuntaa johti professori Martti Parvio.²⁵ Sekä Teinonen että Parvio olivat ekumeenisesti orientoituneita teologeja, jotka arvostivat roomalaiskatolista ja anglikaanista liturgiaa ja teologiaa.²⁶ Vaikka virkateologinen komitea

keskittyikin naisten pappisvirkaan liittyviin kysymyksiin ja käsikirjakomitea kirkollisiin toimituksiin, oli aiheiden käsittelyllä vaikutuksensa myös piispanviran ymmärtämiseen.²⁷

Piispa Paavo Kortekankaan²⁸ kirjoituksissa näkyikin jo toisaalta kyllästyminen virkateologisten kysymysten jatkuvaan esilläoloon, toisaalta arvostus piispan virkaan vihkimisen toimitusta kohtaan. Kortekankaan mielestä virkakysymysten liian suuri painottaminen ei ole luterilaisuudelle olennaisten kysymysten esillä pitämistä. Omasta kannastaan hän kuitenkin mainitsee, että hänelle itselleen kumpikin virkaan vihkiminen – ensin Kuopion, sitten Tampereen piispaksi – on merkinnyt hyvin paljon. Piispan virkaan vihkimisestä hän käyttää nimitystä ”piispaksivihkimys” ja pitää toimitusta sekä ”velvoittavana että valtuuttavana”. Kortekankaan aikana oli Suomessa edelleen voimassa käytäntö, että presidentti nimitti yhden piispaehdokkaista piispaksi.²⁹ Tämän vuoksi Kortekankaan mukaan piispan virkaan vihkiminen on sitäkin tärkeämpi, koska silloin kirkko valtuuttaa valitun piispaksi.³⁰ Kortekankaan käyttää teoksessaan kiisteltyä termiä ”piispaksivihkimys”, ei ”piispan virkaan vihkimys”. ”Piispaksi vihkimys” jäi lopulta pois kirkkokäsikirjasta, sillä sen koettiin liian voimakkaasti viittaavan jonkinlaiseen olemukselliseen tai ontologiseen muutokseen papista piispaksi viittäessä. Kirkkokäsikirjan termiksi tuli lopulta eräänlaisena kompromissiratkaisuna ”piispan virkaan vihkiminen”.

Piispan virkaan vihkimisen terminologian hyväksymiseen viittaava muutos näkyy mielenkiintoisella tavalla myös piispa Osmo Alajan teoksissa. Alaja muistelee, kuinka puhui aikanaan ”piispanjuhlista” kiertokirjeessä, jossa kertoi osallistuneensa Kortekankaan piispan virkaan vihkimiseen. Alajan mukaan arkkipiispa³¹ oli kiinnittänyt huomiota siihen, että Alaja ei käyttänyt termiä ”vihkimys” vaan ”juhlat”.

Arkkipiispa Simojoki oli todennut että ”sinulla on siis tässä asiassa yhä epäselvyyttä”. Tätä arkkipiispan arviota taustoittaakseen Alaja kertoo, kuinka oli aikanaan kirkolliskokouksessa ollut sillä kannalla, että piispa asetetaan virkaansa kuten kirkkoherra ja kappalaiset. Häntä vihätti ajatus, että piispa on yksi hiippakunnan papeista, ei jotakin enemmän. Alaja toteaa, että näin ollen arkkipiispan tulkinta oli oikea: hän oli kiertokirjeessään aivan tarkoituksellisesti välttänyt käyttämästä kumpaakaan aiemmin kirkolliskokouksessa kiistellyistä termeistä. Alaja epäilee, että tässäkin teologisessa vastakainasettelussa on lähinnä kyse korostuserosta ja toteaa lopulta, että ”tämä (nöyrä) mieli piispalla pitääkin olla, vihittiin tai asetettiinpa hänet virkaansa tai astuipa hän siihen”. Omista ”piispanjuhlistaan” hän käyttääkin termiä ”virkaanvihkimisjuhlan” siitä huolimatta että hänet asetettiin piispanvirkaan ennen kirkkokäsikirjauudistuksen sanamuotoa.³² Alajan kirjoitukset ovat paljastavia. Ensinnäkin arkkipiispan kommentti viittaa siihen, että asiassa ei enää pitäisi olla epäselvyyksiä. Terminologia on siis varsin vakiintunut ja toimitusta kutsutaan vihkimykseksi. Toiseksi Alajan kommentti kuvastaa termin problematiikkaa. Alajan käsityksen mukaan ”piispan virkaan vihkiminen” tarkoittaa todella sitä, että piispa on jotakin enemmän kuin ”yksi hiippakunnan papeista”.

Piispa Eelis G. Gulinin muistelmateoksissa näkyy sekä ajatus pappisviran ja piispanviran erillisyydestä että niiden ykseydestä.³³ Myös Gulinin mukaan Augsburgin tunnustus pitää papin ja piispan virkaa periaatteellisesti samana. Augsburgin tunnustuksen mukaan piispalla on jumalallisen asetuksen mukaan (*jure divino*) sama valta kuin papilla. Siinä missä viran järjestelyt eroavat toisistaan, ovat erot voimassa vain inhimillisen järjestelyn nojalla (*jure humano*). Gulin esittää, että Augsburgin tunnustus korostaa ensiksi mainittua vastus-

- 22 KK 1958, 3.10.1958, 34–35; Kares 1979, 39.
- 23 KK 1958, 22.10.1958, 150–152; Kares 1979, 39–40. Kares kutsui Sormusen toimintaa järjestys-häiriöksi, sillä tämä oli aloittanut piispanviran käsittelyn uudelleen jumalanpalvelusuudistuksen käsittelyn yhteydessä.
- 24 Kares 1979, 160–162.
- 25 Pohjola 2012, 100–106; Teinonen 1973; KK 1968; 1973.
- 26 Haikarainen 2018; Pohjola 2012, 100–102.
- 27 Pohjola 2012, 100–106; Teinonen 1973. Virkateologisen komitean työskentelyssä käsiteltiin mm. funktionaalisen ja konstitutiivisen virkateologian eroja. Kirkkokäsikirjakomitea vahvisti liturgisen symbolikielen käyttöä mm. ordinaatioissa. Teinosen ohjaaman komitean työskentely syvensi pappisviran ymmärtämistä Jumalan asettamana (*jure divino*) virkana.
- 28 Kortekangas toimi Kuopion piispana vuosina 1974–1981 ja Tampereen piispana 1981–1996.
- 29 Tasavallan presidentti nimitti piispat virkoihin sa vahvistamalla piispanvaalin tulokset. Tapa purettiin vuonna 2000 perusteluna mm. se, ettei nimitysoikeutta mainittu enää perustuslaissa. Kirkolliskokous päätti nimitysvallan siirrosta 1999.
- 30 Kortekangas 1977, 15; E. Vikström 1985, 82–84. Erik Vikström painottaa, että Augsburgin tunnustus ei johda virkaa ”ylhäältä” piispanvirasta käsin, muttei myöskään ”alhaalta” yleisestä pappudesta käsin. Hänen mukaansa piispallinen rakenne puolustaa parhaiten kirkon apostolista ykseyttä, mutta toisaalta siinä on myös heikkouksia, erityisesti koskien seurakuntalaisten vastuun jakautumista. Vikströmin mukaan puhtaan hierarkkinen järjestelmä kirkossa olisi kuitenkin mahdoton, sillä hänen mukaansa Augsburgin tunnustuksen mukaan kirkossa ei voi olla kahta joukkoa: papistoa ja maallikoita. Vikström pitää siis luterilaista virkateologiaa keskitien mallina, jossa piispallinen rakenne tukee kirkon apostolisuutta. Vikströmillä toistuu kuitenkin varhaisempien piispojen esiin nostama huoli kirkon hierarkian ja kaikkien kastettujen välisen tasa-arvon yhteensovittamisesta. Vikström viittaa Augsburgin tunnustuksen kohtiin 5 ja 7.
- 31 Kyseessä on Martti Simojoki, joka toimi arkkipiispana Kortekankaan virkaan vihkimyksen aikaan vuonna 1974.
- 32 Alaja 1970, 7; 1979b, 31, 65–66.
- 33 Gulin 1967, 107, 225, 258–264; 1968, 2, 25–33, 42, 50–51, 332. Gulin toimi Tampereen piispana 1945–1966. Vrt. Krapu 2009.

taakseen piispanvirkaan tuolloin liittynyttä maallista valtaa.

Toisaalta Gulinin ajattelussa on myös piispanviran erillisyyttä korostavia piirteitä. Hän toteaa, että ”piispaksivihkimyksen” termi *consecratio* tarkoittaa yhdessä pyhittämistä, mikä viittaa apostoliseen seuraantoon, kun taas pappisvihkimyksen termi *ordinatio* viittaa sanaan *ordo*, sillä papiksi vihitty tuli jäseneksi ”erotettuun säätyyn”. Gulinin mukaan luterilaisen kirkon käytäntö osoittaa, että piispanvirka eroaa pappisvirasta. Suomessa piispa on hänen mukaansa ”kerta kaikkiaan piispaksi vihitty”, minkä jälkeen esimerkiksi hänen siirtyessään toiseen hiippakuntaan tapahtuu vain yksinkertainen siirtyminen toiselle istuimelle eli ”enthronement”. Gulinin mukaan näyttää siltä, että piispa on piispaksi vihittynä Kristuksen koko kirkon palvelija, vaikka hänelle ensimmäiseen virkaansa vihittäessä annetaan piispanvirka vain kyseessä olevaan hiippakuntaan. Sen sijaan, kun pappi siirtyy toiseen seurakuntaan, tulee tämän aina uudelleen antaa lupauksensa ja todistaa uskostaan. Gulin ottaa esiin myös sen, että Suomessa piispan- ja papinvalat ovat keskenään erilaiset. Papinvalassa on puhe ”saarnavirasta” ja siinä edellytetään kuuliaisuutta esimiestä kohtaan, kun taas piispanvalassa on puhe ”piispanvirasta” eikä siinä mainita esimiestä lainkaan. Gulin huomauttaa, että piispan on annettava uusi vala, kun hän siirtyy ”papinvirasta eriyvään piispanvirkaan”.³⁴ Gulinin näkemyksen mukaan siis pohjoismaisissa luterilaisissa kirkoissa piispuus on erillinen pappeuden muoto eikä osa pappisvirkaa samalla tavoin kuin vaikka kirkkoherran virka. Tämä ero on kuitenkin *jure humano* eli se pohjaa inhimilliseen järjestykseen.

PIISPANVIRAN SUKSESSIO

Piispanvirkaan usein liitetty käsite *successio apostolica* esiintyy myös piispojen teoksissa.

Tässä artikkelissa en käytä siitä yleisimmin käytettyä suomennosta ”apostolinen seuraanto” vaan puhun mahdollisuuksien mukaan suppeammin piispanviran suksessiosta. Tällä tarkemmalla käsitteellä viittaaan tapaan ymmärtää *successio apostolica* aina apostoleilta saakka jatkuneena piispallisten vihkimysten seuraantona kätten päällepanon kautta. Tämä on tyypillinen tapa käsittää *successio apostolica* artikkelini tutkimusaineistossa. Se eroaa nykykäsityksen mukaisesta tavasta ymmärtää apostolinen seuraanto sellaisena laajempuna apostolisen uskon tai opin jatkuvuutena, jonka yksi osa voi olla piispallisten vihkimysten ketju.³⁵

Piispojen teoksissa apostolinen seuraanto nähdään useimmiten kapeasti piispanviran suksessiona. Käsitteeseen suhtaudutaan sekä skeptisesti että varovaisen positiivisesti.³⁶ Piispoista Kares on huolissaan piispanviran suksessiolle annetusta merkityksestä. Vuoden 1965 teoksessaan hän kuvailee, kuinka Norjan ja Tanskan kirkoissa on ”raikas uskonpuhdistuksen henki”, koska kummassakaan ei tunnusteta piispanviran suksessiota. Samalla Kares kuitenkin huomauttaa, ettei sitä sentään suomessakaan tunnusteta virallisesti. Suomalaisista poiketen norjalaiset ja tanskalaiset ovat Kareksen mukaan kuitenkin niin jyrkkiä, etteivät salli piispan asettamisissa edes avustajan rooliin ketään ulkomaista piispaa, joka on saanut siunauksen ”joltakin successiomieheltä”. Näin jyrkkää näkemystä hän nimittää ”norjalais-tanskalaiseksi kieltolaiksi” ja toteaa, että sekin korostaa liikaa piispanviran suksession merkitystä, sillä ”miksi pelätä olematonta”.³⁷

Vaikka Kareksen käsitys suksessiosta on loppuun saakka varsin skeptinen, näkee hän myöhemmässä tuotannossaan jotakin arvokasta siinä, että ”siunaus periytyy”. Hän kertoo saaneensa vuonna 1966 kirjeen australialaiselta papilta, joka oli kiinnostunut tietämään, ketkä olivat osallistuneet hänen piispanvihkimisi-

seensä kättenpäällepanon kautta. Kares toteaa ylimalkaan, ettei ollut viitsinyt vastata, mutta ymmärsi, että kyseisen virkaveljen mukaan piispuus ilman piispanviran suksessiota ei olisi ollut pätevä. Kareksen mukaan tällainen ajatus apostolien ajoista lähtevästä katkeamattomasta kätten päällepanon ketjusta on ”korkeakirkollista saturomantiikkaa”. Vaikka sinällään ”siunauksen periytyminen on kyllä kallisarvoinen asia”, katkeamattomana sarjana jatkunut kätten päällepanemisten ketju siunauksen ehtona tuntuu Kareksesta ”alastomalta taikauskolta”. Koska ruotsalaiset piispat ovat perinteisesti osallistuneet avustajina Suomessa järjestettyihin piispan vihkimisiin, huomauttaa Kares, että Suomen piispat taitavat kuulua ”mainitun successio-ajattelun mukaan” Ruotsin piispojen kautta ”samaa taikakehään”.³⁸ Hän myös muistuttaa, ettei ole takeita siitä, että Englannin, Ruotsin tai Suomen vihkimysten ketju olisi ehjä. Suomen kirkon kohdalla Kares viittaa seuraannon katkeamiseen vuonna 1884.³⁹ Ketjun katkeamista piispa ei ole pahoillaan.⁴⁰

Kareksen teoksista välittyä, että hän pitää ongelmallisena vaatimusta piispanviran suksessiosta viran ”pätevyyden” takaajana. Siunauksen periytyminen sinänsä voidaan nähdä arvokkaana, mutta katkeamatonta ketjua sen ehtona ei. Tämä näkemys on ymmärrettävä, sillä Suomessa esimerkiksi tuomiorovasti on toimittanut pappisvihkimyksiä piispan ollessa estyneenä. Käytäntö oli ajankohtainen Kareksen piispuuskaudella. Jos piispaallisia pappisvihkimyksiä pidettäisiin pätevän pappisviran tai piispuuden ehtoina, joutuisivat piispat toteamaan, että Suomen evankelis-luterilaisen kirkon historiassa on ollut ajanjakso, jolloin papit eivät olleet päteviä.⁴¹ Samaa pohtii teoksissaan myös Gulin.

Gulinin vihki aikanaan papiksi tuomiorovasti, sillä piispa oli tuolloin vanhuuttaan liian huonossa kunnossa toimittaakseen vihkimyk-

34 Gulinin mukaan Suomen kirkon menneisyydessä on nähtävissä sekä ”korkeakirkollisia” että ”matalakirkollisia” vaikuttajia. ”Korkeakirkolliseksi” hän mainitsee Paavali Juustenin, kun taas ”matalakirkollisen” näkemyksen edustajaksi hän nimeää Frans Ludwig Schaumanin. Gulinin mukaa kirkkolaki ja kirkon käytäntö osoittavat, että korkeakirkollinen linja voitti Suomessa.

35 Laajempi tapa ymmärtää apostolinen seuraanto, ks. BEM M35. Ennen BEM-asiakirjaa anglikaanit painottivat piispanviran suksession merkitystä kapeassa mielessä, kun taas protestantit tyypillisesti painottivat muita seuraantoja, esimerkiksi opin jatkuvuutta. Ks. Avis 2000, 19–23; Eckerdal 2016, 43–46, 59. Roomalaiskatolisesta apostolisen suksession käsitteestä ks. Nguyen 2016, 145–211.

36 Gulin 1967, 107; 264–265; Kares 1979, 362; Kortekangas 1977, 15–16; Simojoki 1978, 7.

37 Kares 1965, 20–21.

38 Kares 1979, 362.

39 Cleve 1993, 72; Krapu 2009, 74–76; Pajunen 2008, 31–42; Parvio 1970, 127, 132–133. Piispanviran suksession ajatellaan jatkuneen Suomessa vuoteen 1884 saakka, jolloin kaikki kolme suomalaista piispaa kuolivat hyvin lyhyen ajanjakson sisällä ja uuden piispan vihkimisestä vastasi emeritusprofessori A. F. Granfeldt. Suksession ajatellaan palautuneen piispa Aleksii Lehtosen vihkimyksessä vuonna 1934. Tausalla vaikuttivat Suomen evankelis-luterilaisen kirkon ja Englannin kirkon väliset neuvottelut 1930-luvulla, vaikka Lehtosen vihkimyksen kohdalla suksession palautumista ei tuolloin erityisesti neuvotteluissa nostettukaan esiin.

40 Kares 1974, 174–175. ”Jos taas ajatellaan Ruotsin ja Suomen piispojen pitkää sarjaa, on anglikaaneilla puolestaan mainitun suksession suhteen yhtä ja toista toivomisen varaa, sanoisin, onneksi.” Kares tuo esiin, että piispanvirka on ekumeeninen kiistakysymys, joka nousee usein esiin erityisesti Englannin kirkon kanssa käydyissä neuvotteluissa. Hän mainitsee myös, että on itse kokenut kolmijakoisen viran ja apostolisen seuraannon evankeliumin kannalta ”sangen kehällisiksi”, ja huomauttaa, että niistä puhuminen tuntuu ”teologiselta nappipeliltä”.

41 BEM, M38: BEM-asiakirjassa vuonna 1982 tämä kysymys ratkaistiin ymmärtämällä piispanviran suksessio ”merkkinä” mutta ei ”takeena”.

sen.⁴² Gulin toteaakin saaneensa pappisvihkimyksessään anglikaanien näkemyksen mukaan vain ”maallikon vihkimyksen”, mutta piispaksi tullessaan apostolisen seuraannon (*successio apostolica*).⁴³ Tässä Gulin selvästi tarkoittaa piispanviran suksessiota. Gulinin käsitys apostolisesta seuraannosta ei kuitenkaan ole aivan yhtä yksioikoinen kuin monien aikalaistensa. Hänen mukaansa luterilaiset antavat suuren arvon kirkon ”apostoliselle jatkuvuudelle”, vaikka sen ”panttina” ei pidetäkään ”pelkkää ulkonaista kätten päällepanemista”, vaan oikeaa evankeliumin julistusta ja sakramenttien jakamista. Vanhojen kirkkojen piispanviran suksessiolle voidaan antaa arvo vain ”aidon perinteen säilymisen vertauskuvana”. Muistellessaan ekuumeenisia kohtaamisiaan Gulin toistelee, että piispanviran suksessio on ”ulkonainen seikka”. Suurin ero kirkkokuntien välillä on hänen mukaansa se, että luterilaisilla kaiken keskipisteenä on sana, anglikaaneilla sakramentit. Gulin kertoo kuitenkin kuullessaan anglikaaneilta myös vähemmän arvostavia näkemyksiä piispanviran suksessiosta. Näiden näkemysten vuoksi hän pohtii, pysyvätkö anglikaanit vielä kauankin ”virkadogmissaan”. Gulin muistelee erään anglikaanin todenneen, että suksession pitäminen kirkkoa konstituovana elementtinä on ”huonoa anglikaanista teologiaa”. Myös arkkipiispa Michael Ramsey oli epävirallisessa yhteydessä⁴⁴ valitellut sitä, että ”tällainen vähäinen ulkonainen seikka” estää ehtoollisyhteyden Norjan ja Tanskan luterilaisten kirkkojen kanssa.⁴⁵

Vaikka Gulin korostaa suksession olevan vain ulkonainen seikka ja myös joillekin anglikaaneille merkityksettömämpi kuin voisi olettaa, löytyy hänen teoksissaan myös suksession merkityksellisyyttä painottavia kohtia. Gulin muun muassa esitelmöi piispanviran suksession historiasta ja kuvailee, kuinka kirkon varhaisina aikoina suksessio on ollut keskeinen

elämäkysymys ja suoja keino harhaoppeja vastaan. Hänen mukaansa naapurihippakuntien piispat, jotka toimivat tuolloin kätten päällepanijoina, ikään kuin ”välittivät oikean perinnön” ja ”antoivat takeet” vasta valitusta piispasta.⁴⁶

Gulin ei ole tutkimusajanjaksona ainoa piispa, joka näkee piispanviran suksessiossa myös positiivista. Vaikka arkkipiispa Martti Simojoki aiemmin suhtautui suksessioon varsin skeptisesti,⁴⁷ käsittelee hän aihetta vuonna 1978 positiivisemmassa valossa. Simojoki esittää, että piispanviran suksessio voidaan nähdä kirkolle hyvänä järjestyksenä (*bene esse*), vaikka luterilainen kirkko ei opetakaan sen kuuluvan kirkon olemukseen (*esse*).⁴⁸

Samansuuntaisia pohdintoja käy myös Paavo Kortekangas paimenkirjeissään. Kortekankaan mukaan piispanviran suksessio⁴⁹ ei ole kirkossa perustavaa laatua oleva kysymys, mutta se kuuluu kirkon järjestykseen ja tuo kirkolle turvaa. Se voidaan nähdä vertauskuvana siitä, kuinka luterilaiset kuuluvat ensimmäisenä helluntaina syntyneeseen kirkkoon ja ”suureen kristikunnan saattoon”. Tämä siitäänkin huolimatta, että ketjun historiallisuutta ei voida aukottomasti todistaa. Kortekankaan mukaan, ”jos jossakin on suksessiota, apostolista seuraamusta, niin ainakin tässä; olkoonkin, että se ennen kaikkea on tietty ulkonainen merkki, vertauskuva.”⁵⁰ Hänen mukaansa kaikki kättenpäällepanossa mukana olevat siunaajat ottavat yhdessä vastuun siunattavasta ja valtuutus toimia ”kätten päällepanijana” tulee kirkolta ja seurakunnalta.⁵¹

Tutkimusajanjaksolla termin *successio apostolica* on ymmärretty tarkoittavan ensisijaisesti piispanviran suksessiota, eikä käsitettä vielä juuri esiinny laajemmassa merkityksessä. Aikakauden piispat ovat pitäneet piispanviran suksessiota pääsääntöisesti positiivisena jatkuvuuden vertauskuvana, mutta samalla ulkonaisena merkinä, jota ei voida pitää oikean viran

edellytyksenä. Piispoista Gulin tuo esiin myös ajatuksen siitä, että *successio apostolica* voitaisiin nähdä laajemmin, oikean apostolisen opin säilymisen kautta. Tällöin piispanviran suksessio voisi olla yksi apostolisen seuraannon muoto, mutta ei sen edellytys. Tämä Gulinin käsitys ennakoii myöhemmin ilmestyneiden Kirkkojen maailmanneuvoston BEM-asiakirjan (Kaste, ehtoollinen ja virka) sekä Porvoon yhteisen julkilausuman samansuuntaisia käsityksiä.⁵²

SYMBOLIT JA TUNNUKSET

Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispat saavat virkansa myötä erilaisia viran tunnuksia kuten piispankaavun, ristin, piispansauvan ja hiipan. Piispa Erkki Kansanaho⁵³ kuvailee piispan viran tunnusten yleistymistä paimenkirjeessään. Hän toteaa, kuinka Suomen piispat ovat jo 1930-luvulla saaneet sauvoja ja hiippoja, mutta silti useimmiten tyytyneet pukeutumaan vain papintakkiin ja mustaan kappaan. Erityisesti hiippaa on hänen mukaansa Suomessa vieroksuttu. Sen sijaan kultainen risti on Kansanahon käsityksen mukaan toiminut Suomessa piispojen varsinaisena virkamerkinä, joskus myös piispan kaapu ja sauva.⁵⁴ Kansanahon käsitystä tukevat piispojen Kares, Gulin ja Alaja muistelmat.⁵⁵ Suhtautuminen piispojen ulkomaan erottautumiseen symbolein korreloisi sen kanssa, miten virka ymmärretään.

Kares kieltäytyi omalla virkakaudellaan täysin viran tunnusten käytöstä piispanristiä lukuun ottamatta. Omien sanojensa mukaan hän järjesti virkaanasettajaisissaan ”vähäisen mielenosoituksen”. Hän kuvailee, kuinka olisi alun perin halunnut pukeutua vain mustaan kappaan, kuten oli tehnyt tuomiorovastiksi asetettaessa. Kares kuitenkin tiesi, ettei arkkipiispa Salomies enää toistamiseen suostuisi siihen. Koska hän ei halunnut missään nimessä pukeutua Kuopion piispan ”loisteliaaseen piispankaapuun”, valitsi hän liturgiseksi asukseen

tavallisen papinkasukan. Kares muistelee, että häntä oli hymyilyttänyt, kuinka tuomiorovasti Eetu Rissanen asetteli tuoreen piispan päälle tismalleen samanlaista juhla-asua kuin tällä itselläänkin oli päällä, eikä suinkaan piispankaapua, jollaiseen muut asettajaisiin osallistuneet piispat olivat verhoutuneet. Tämä on visuaalinen ilmaus Karesen virkateologiasta, jonka mukaan papin ja piispan välillä ei ole mitään olemuksellista eroa. Kares kertoo myös, että arkkipiispa oli ollut häntä kohtaan hyvin huomaavainen siinä, ettei tämä ollut järjestänyt ”muotiin tullutta kummituskulkuetta”⁵⁶ juhlamenojen alkajaisiksi. Esineiden ja seremonioiden symboliarvosta tarkka piispa ei myöskään suostunut ottamaan vastaan piispansauvaa.

42 Gulin 1967, 107; Krapu 2009, 74. Koska Gulin viittaa tässä kohtaa apostoliseen seuraantoon myös pappisvihkimyksen yhteydessä, puhun tässä ”apostolisesta seuraannosta” käsitteen ”piispanviran suksessio” sijaan.

43 Gulin 1967,107; Gulin 1968, 26. Gulinilla esiintyviä termejä ovat ”apostolinen jatkuvuus”, ”apostolinen seuraanto”, ”apostolinen suksessio”, *successio apostolica*, ”käteen päällepanosta johtuva piispanviran historiallinen jatkuvuus” ja ”piispanviran jatkuvuus”.

44 Gulin käyttää ilmausta ”yksityisenä kirkonmiehenä”.

45 Gulin 1967, 259, 262–265, 302.

46 Gulin 1968, 26–32.

47 Zitting 2014, 212–220.

48 Simojoki 1978, 7.

49 Kortekangas käyttää termejä ”apostolinen jatkuvuus”, *successio apostolica* ja ”apostolinen seuraamus”.

50 Ks. nootti 41.

51 Kortekangas 1977, 15–16; 1982, 14–16.

52 BEM M35; Porvoon 50; myös Helsinki 1982, 38.

53 Kansanaho toimi Tampereen piispana 1966–1981.

54 Kansanaho 1967, 123–127; myös Alaja 1979b, 32; Gulin 1968, 25.

55 Gulin 1968, 25; Kares 1979, 162–163.

56 Kares viittaa tällä alpapukuiseen ristisaattoon.

Niinpä sauva roikkui koko hänen virka-aikansa ajan istuntosalin seinäkorigeena.⁵⁷

Kareksesta poiketen Gulinilla oli risti, sauva ja kaapu käytössä virkakaudellaan, mutta hiippaa hänkään ei käyttänyt. Gulinin mukaan hiipan on ajateltu olevan piispan maallisen vallan merkki. Hän perustelee hiipattomuutta myös sillä, että nähdessään 1930-luvulla epäonnistuneen kuvan piispa Ingmanista hiippa päässään hän oli päättänyt, ettei koskaan käyttäisi hiippaa, jos hänestä tulisi joskus piispa.⁵⁸ Näin ollen hiipattomuuden takana voi olla myös ei-teologiset syyt. Toisaalta aikana, jolloin hiipattomuus oli piispojen keskuudessa yleinen käytäntö, hiipan pitämisen olisi voitu ajatella viittaavan piispan virkaa erityisellä tavalla korostavaan teologiaan.

Eläkkeelle jäätyään Alaja muistelee käytäneensä virkakautenaan piispankaapua vain kuusi kertaa. Virasta luopumisen kynnyksellä hän oli kuitenkin harkinnut pukeutuvansa siihen vielä kerran ja sitten seremoniaalisesti luovuttavansa sen pois. Ajatus oli kuitenkin alkanut tuntua hänestä turhalta poikkeamiselta ”noudattamaltaan linjalta”, joten hän jätti seremonian järjestämättä. Ne kuusi kertaa, jolloin Alaja käytti piispankaapua, olivat hänen mukaansa: 1) Alajan oma piispan virkaan asettaminen, 2) Visbyn piispan Olof Herrlinin vihkimys, 3) Skatholtin tuomiokirkon vihkiäiset, 4) piispa Kareksen virkaan asettaminen sekä piispojen 5) Kansanaho ja 6) Kortekangas vihkimykset.⁵⁹ On mielenkiintoista huomata, että yhtä lukuun ottamatta nämä kuusi kertaa olivat piispan virkaan asettamisia tai piispan virkaan vihkimisiä. Tämä voi kertoa joko erityisestä piispanvihkimysten arvostamisesta tai halusta sulautua muiden piispojen joukkoon. Kaiken kaikkiaan on merkille pantavaa, kuinka suuren virkateologisen symboliarvon piispojen viran tunnukset sisältävät. Pukeutuminen pappien asusta poikkeavaan asuun vahvistaa kuvaa

piispanviran erillisyydestä. Tutkimallani ajanjaksolla piispanviran tunnusten käyttö on jo siinä määrin yleistynyt, että Alajan ja Kareksen kohdalla tunnusten käyttämättömyyttä voidaan pitää eräänlaisena virkateologisena kannanottona. Tämä papin ja piispan virkojen tunnusten eriytymiskehitys on jatkunut myös tutkitun ajanjakson jälkeen. Samanaikaisesti kun viran symbolien käyttö on yleistynyt, on yleistynyt myös liturgisten eleiden käyttö Suomessa.⁶⁰

PIISPANVIRAN HENGELLINEN, KOLLEGIAALINEN JA YHTEISKUNNALLINEN LUONNE

Useiden piispojen kirjoituksissa korostuu myös viran julkinen vaikuttavuus, piispan vallankäytön luonne sekä viran hengellinen puoli. Piispat ovat pääsääntöisesti sitä mieltä, että viralla on merkittävää yhteiskunnallista vaikuttavuutta, ja piispan tulee myös käyttää ääntään kohdattaessaan kirkossa ja yhteiskunnassa epäkohtia. Erityisesti arkkipiispa nähdään ”kirkon ensimmäisenä puhemiehenä”. Piispan tehtävä on myös puolustaa uskoa ja syventää papiston teologista osaamista. Samalla piispan vallankäytön tulee olla luonteeltaan sielunhoidollista: ”sauvalla ei lyödä, vaan ohjataan”.⁶¹

Osa piispoista mainitsee ohimennen piispanviran kollegiaalisen luonteen.⁶² Tämä kollegio vaikuttaa kuitenkin pikemminkin itsenäisistä yksilöistä koostuvalta löyhältä yhteenliittymältä kuin yhteisöltä. Osmo Alaja tuo esiin, kuinka vuoden 1969 kirkolliskokouksessa oli kahden muun piispan kanssa tehnyt kirkolliskokoukselle seurakuntatiedekuntaa koskevan aloitteen, jota he eivät olleet esitelleet etukäteen piispa kollegiolle. Tätä hän perustelee painottamalla viran itsenäisyyttä: ”Olemme vapaita, itsenäiseen ajatteluun ja asennoitumiseen oikeutettuja miehiä, jotka kuuntelevat ja kunnioittavat toistensa käsityksiä.”⁶³ Kollegion luonne on siis Alajan näkemyksen mukaan jon-

kinlainen itsenäisten henkilöiden yhteenliittymä. Samansuuntaisia ajatuksia löytyy myös muilta piispoilta.⁶⁴ Samanaikaisesti kun piispat kuuluvat kollegioon, kokevat he olevansa hyvin itsenäisiä toimijoita.

Yksi merkille pantava piirre on, että tutkimuksen ajanjaksolla piispojen teoksissa alkaa korostua piispanviran kuvaaminen hengellisen johtajan tehtävänä. Tämä tulee esiin erityisesti Simojoen myöhemmissä kirjoituksissa sekä Yrjö Sariolan⁶⁵ kirjoituksissa.⁶⁶

Sariola korostaa sekä piispanviran hengellistä, että liturgista puolta. Piispan tehtävä hengellisenä johtajana on Sariolan mukaan liturginen tehtävä, jota piispa toimittaa esimerkiksi johtaessaan jumalanpalvelusta ja jakaessaan sakramenteja. Sariola esittää, että kirkkolain uudistuksessa tulisi harkita muutosta, jossa piispanviran hengellinen luonne tulisi ilmi.⁶⁷ Simojokeen tukeutuen hän kuvailee, että piispanvirka tulisi ymmärtää Pyhän Hengen työnä maailmassa. Mikäli piispanviran hallinnollista luonnetta korostetaan liikaa, piispanviran pneumatologinen syvyys jää varjoon.⁶⁸

Simojoen ajattelussa näkyvä ajanjakson kuluessa selvä muutos. Vielä vuoden 1968 piispainkokouksessa pitämässään puheessa Simojoki esitti, että on ”[Luterilaisuudesta] poikkeava ajatus piispasta – korostaa hänen hengellistä tehtäväänsä”⁶⁹. Kuitenkin myöhem-

tikaani II:n käännekohtana. Sen jälkeen liturgiisiin eleisiin on suhtauduttu myönteisemmin. Tämä kehitys korreloi piispanviran symboleihin suhtautumisen kanssa. Vrt. Luomajoki 2019, 113. Luomajoen mukaan muutokset piispojen muotokuvissa korreloivat sen kanssa, miten viran ymmärtäminen muuttuu. Muutokset näkyvät kuitenkin muotokuvissa viiveellä.

- 61 Alaja 1967, 11, 16; 1970, 7, 14; 1979a, 10–13, 237, 240; 1979b, 40; Gulin 1968, 2; Juva 1982, 10–12; Kares 1968, 187; Kansanaho 1967, 146; Kortekangas 1977, 10, 75–76; 1982, 6, 21; Sariola 1975, 63, 122–125; 1981, 44–45; Simojoki 1971, 90; J. Vikström 1972, 5; 1982, 160; 1983, 7–10, 14; 1985, 86. Alajan mukaan monesti ”tarvitaan vähintäänkin joku piispa, jotta kirkko havahtuu”.
- 62 Alaja 1967, 11, 16; 1979a, 10–11; Gulin 1968, 42; Juva 1982, 10–11; 1993, 355–358; Kares 1965, 38–39; Kortekangas 1977, 75–76; 1982, 21; J. Vikström 1983, 7–8, 10, 14; 1985, 93. Kollegiaalisuus on myös luterilaisten parissa yksi olennaisesti piispanvirkaan liitetty piirre erityisesti Porvoon sopimuksen jälkeisellä ajalla, ks. Zitting 2019.
- 63 Alaja 1979a, 237, 240. Alajan mainitsemat muut piispat olivat Olavi Kares ja Eero Lehtinen. Myös Kares 1979, 328–329.
- 64 Kansanaho 1967, 146; J. Vikström 1983, 93.
- 65 Sariola toimi Lapuan piispana 1974–1995.
- 66 Sariola 1975, 125; 1981, 44–45; Simojoki 1971, 88–89; 1978, 8. Ks. myös Kortekangas 1977, 75–76; 1982, 21. Piispan työvälineenä on ”saarnatuoli” ja ”rippituoli”, piispa on ”ristinkantaja” ja ”sijaiskärsijä”.
- 67 Sariola 1975, 125. ”Simojoki, joka on vihkinnyt minut sekä papin että piispan virkaan, on monesti korostanut sitä, että piispa ei ole hiippakuntansa toiminnanjohtaja, vaan hengellinen johtaja. Tästä syystä piispan on pidettävä näköpiirissään työn suuret linjat ja jätettävä toiminnan käytännön ohjaaminen muille”. Sariolan mukaan piispan virkaa koskeva kohta tulisi siirtää kirkkolain yhteistä hallintoa käsittelevästä luvusta 6 lukuun 3, joka käsittelee virkoja ja viranhaltijoita kirkon pyhiä toimituksia varten.
- 68 Sariola 1981, 44–45: ”Piispan virka on ennen muuta ymmärrettävä Pyhän Hengen työnä maailmassa eikä Pyhä Henki ole epäilijä, skeptikko”.
- 69 Simojoki 1971, 88–89, ks. nootti 16.

57 Kares 1979, 162–163.” Mainittuihin kehällisiin seikkoihin olisi muuten turhaa kiinnittää huomiota, mutta niiden allegorinen ’julistus’ on kristillistä mieltä ja paimenajatusta loukkaava.” Vrt. Kares 1979, 206. ”Kasvava seremonialismi on merkki siitä, ettei kirkko uskalla astua haavoittumiselle alttiina eturintamaan, vaan pakenee korkeakirkollisuuden ja seremonialismin linnoitukseen”.

58 Gulin 1968, 25.

59 Alaja 1979b, 32–33.

60 Laurinkari 2012, 82. Laurinkari nostaa esiin Va-

min julkaistuissa teoksissaan hän painottaa nimenomaan piispanviran hengellistä puolta.⁷⁰ Simojoen mukaan:

Piispalle kuuluu monenlaisia hallinnollisia toimia, mutta ne eivät ole olennaista piispanvirassa. Joku muukin voisi niistä vastata. Piispan tehtävät ovat laadultaan hengellisiä. Hänen on pidettävä huolta siitä, että kirkossa pysytään ”ainoassa oikeassa uskossa” ja että kristittyjen yhteys rakentuu todistukseksi ja palvelukseksi ”niin että maailma uskoisi” Joh.17:21. Yli neljännesvuosisadan piispana oltuani olen vähitellen päässyt käsittämään tätä piispanviran hengellistä luonnetta. Kirkkoa puolustelevalle asenteen ja taaksepäin katselevalle pelokkuuden sijasta on oltava uudispellon raivaaja Jer. 4:3. Piispan virka on ennen muuta ymmärrettävä Pyhän Hengen työnä maailmassa eikä Pyhä Henki ole epäilijä, skeptikko, kuten Luther sanoo kirjassaan *De servo arbitrio*. Institutionaalisia seikkoja piispanvirassa ei ole syytä korostaa, muuten pneumatologinen peruste hämärtyy ja ajaututaan juridisiin ja muihin muodollisiin perusteisiin.⁷¹

Simojoki tuo itsekin esiin, että hänen käsityksensä piispanvirasta ei ole pysynyt muuttumattomana koko hänen piisapakautensa ajan: ”[y]li neljännesvuosisadan piispana oltuani olen vähitellen päässyt käsittämään tätä piispanviran hengellistä luonnetta.”⁷²

Varhaisempi Simojoki liitti toisiinsa piispanviran hengellisen tehtävän korostamisen sekä hierarkkisen virkajärjestelmän.⁷³ Myöhemmällä Simojoella tämän kaltaista ajattelua ei enää esiinny. Piispojen varhaisemmissa teoksissa virkahierarkkisia rakenteita pidetään roomalaiskatolisena tai anglikaanisena tapana ymmärtää pappisvirka ja tämän suuntaisia näkemyksiä on kategorisesti vastustettu epä-luterilaisina. Tyypillisesti virkahierarkiat on kuvattu hyvin yksioikoisesti ja polarisoiden.⁷⁴ Virkateologiaa, viran kolmijakoa ja kaikkien

kastettujen roolia on kuitenkin käsitelty tutkimusajanjakson ekumeenisissa asiakirjoissa, mikä on epäilemättä vaikuttanut toisten kirkkokuntien näkemysten ymmärtämisen vahvistumiseen.⁷⁵ Ekumeenisen liikkeen seuraukset näkyvät myös Ruotsin kirkon kautta saapuneen liturgisen liikkeen sekä Vatikaani II:n jälkeen lisääntyneen katolisen teologian ymmärryksen kautta. Nämä molemmat ovat vaikuttaneet Suomessa esimerkiksi kirkolliskokouksen virkateologisen komitean ja käsi-kirjakomitean työskentelyyn sekä syventäneet tutkimaani aikakauden teologien tietämystä roomalaiskatolisen kirkon ja anglikaanikirkon virkateologiasta.⁷⁶

Puhe piispanviran hengellisestä luonteesta alkaa esiintyä piispojen teoksissa sen jälkeen, kun kirkkokäsikirjauudistus on tullut voimaan ja piispan virkaan vihkimys vakiintunut käytetyksi termiksi. Samalla virkahierarkioihin liittyvä huolipuhe vähenee ja piispanviran tunnusten käyttö yleistyy. Piispanviran hengellisen luonteen korostaminen ja funktionaalisen virkateologian väistyminen näkyvät myös piispallisen sukcession arvostamisen kasvussa, piispan virkaan vihkimisen terminologian muutoksessa ja liturgisten asusteiden käytön lisääntymisenä.

JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen käsitellyt tässä artikkelissa Suomen evankelis-luterilaisen kirkon piispojen käsityksiä piispanvirasta vuosina 1965–1985. Tutkittavalla aikaudella piispojen näkemyksissä tapahtuu muutoksia, jotka korostavat piispanvirkaa uudella tavalla. Tutkimusaikakauden alussa piispoille on ominaista nähdä piispanvirka pappisviran kautta ja sen kanssa hierarkkisesti tasa-arvoisena virkana. Vatikaani II:n jälkeen piispanvirka nähdään kuitenkin yhä useammin itsenäisenä vihkimysvirkana, jossa viran hengellinen puoli korostuu. Muutos on sikäli

merkittävä, että se näkyy myös yksittäisten piispojien ajattelun kehittymisenä eikä ainoastaan sukupolvikysymyksenä. Muutoksen takana vaikuttavat sekä ekumeenisten suhteiden syntyminen että antikatalisten ja antiekumeenisten asenteiden väistyminen Vatikaani II:n jälkeisellä aikakaudella. Kehitystä vauhdittaa se, että virkateologiset kysymykset ovat kyseisellä ajanjaksolla paljon esillä kirkolliskokouksissa.

Varsinkin tutkimusajanjakson alkupuolella piispanvirkaa peilataan usein suhteessa roomalaiskatoliseen tai anglikaaniseen kirkkoon. Tällöin piispat painottavat luterilaisen käsityksen eroa suhteessa roomalaiskatoliseen tai anglikaaniseen käsitykseen. Tämä on ymmärrettävää, sillä piispanvirkaan liittyvät teologiset kysymykset ovat nousseet keskusteluun erityisesti näiden kirkkokuntien kanssa käydyissä ekumeenisissa keskusteluissa. Anglikaaniseen ja roomalaiskatoliseen tapaan käsittää piispanvirka on liitetty ajatus virkahierarkiasta ja pappisviran jakamisesta *ordoihin*.

Tutkimallani ajanjaksolla Suomen evankelis-luterilaiset piispat ovat vastustaneet piispanviran näkemistä omana *ordonaan*, johon heidän mukaansa sisältyy ajatus alisteisesta virkahierarkiasta ja pappeuden aste-eroista. Tällaista aste-eroa piispat pitävät luterilaisuudelle vieraana. Etymologisesti sanat *ordo* ja *ordinaatio* eli (pappis-)vihkimys pohjaavat samaan juureen. Piispan virkaan vihkimyksestä käytetään kuitenkin usein latinankielistä termiä *consecratio*, joka suomenkielessä niin ikään käännetään sanalla vihkiminen (ruotsiksi vigsel). Saman termin käyttäminen ei ole virkateologian kannalta yksinkertainen asia. Piispan virkaan vihkimisen ja pappisvihkimyksen kaavat ovat hyvin lähellä toisiaan ja kun termikin on sama, jää mahdollinen eri toimitusten välinen ontologinen ero hyvin pieneksi. Molemmissa toimituksissa rukoillaan Pyhän Hengen lahjoja kätten päällepanemisin. Molemmat

toimitukset voidaan toteuttaa vain kerran. Näin ollen Suomen vallitsevassa tilanteessa on melko vaikea perustella sitä, että kyse ei ole eri *ordoista* ja eri ”vihkimysviroista”.

Toisaalta eri *ordoihin* ei välttämättä tarvitse liittyä sellaista ontologista muutosta, jota esimerkiksi piispa Kares tuntuu pelkäävän, toisin sanoen, että piispan ajateltaisiin olevan vähemmän ihminen ja pyhempi tai arvokkaampi Jumalan silmissä kuin maallikkoseurakuntalainen. Näin vahvojen merkitysten lataaminen sanaan *ordo* on ongelmallista, sillä tällöin myös pappisviran ja maallikoiden välille rakentuisi luterilaiselle teologialle vieras ”pyhyiden” aste-ero. Toisaalta tutkimani piispojien teokset ovat pääsääntöisesti populaareja muistelmia tai paimenkirjeitä, eivät teologisia tutkielmia, joten virkateologisia kysymyksiä käsitellään jossain määrin pintapuolisesti ja ylimalkaisesti.

Pääsääntöisesti piispat korostavat, että piispanvirka ei eroa pappisvirasta millään perustavaa laatua olevalla tavalla. Piispanviran sisältymistä pappisvirkaan he perustelevat ensisijaisesti Augsburgin tunnustuksella. Piispojien mukaan piispalla on jumalallisen asetuksen (*jure divino*) mukaan vain sama valta ja samat tehtävät kuin papilla, ja virkojen erot ovat voimassa vain inhimillisen järjestelyn

---

70 Sariola 1975, 125; Simojoki 1978, 8.

71 Simojoki 1978, 8.

72 Simojoki 1978, 8.

73 Ks. nootti 16.

74 Ks. nootit 16-18.

75 Esim. luterilaisten ja anglikaanien välisen dialogin asiakirja Pullach 1972, 75–76.

76 Laurinkari 2012, 82; Pohjola 2012, 22, 101; Zitting 2017.

(*jure humano*) nojalla. Toisaalta piispanvirka ymmärretään myös Pyhän Hengen työnä maailmassa, mikä on kirkolle hyväksi (*bene esse*). Vaikka teologisella tasolla piispuuden ja pappeuden ajatellaan olevan samaa virkaa, on tässä piispojen näkemyksissä nähtävissä painotuseroja. Painotuserot näkyvät muun muassa siinä, että piispoista Kareksen ja Alajan mukaan kirkkoherran, kappalaisen, tuomiorovastin tai piispan virkaanasettamisten välillä ei pitäisi olla mitään periaatteellista teologista eroa, kun taas Gulinin mukaan sekä kirkkolaki että kirkon käytäntö osoittavat, että piispan- ja papinvirat eroavat toisistaan.

Tutkimallani ajanjaksolla ”piispan virkaan vihkiminen” vakiintuu kirkossa käytettävänä terminä. Kiihkeimmin vastakkaista kantaa edustaneet piispat Alaja ja Kares tuovat teoksissaan esille, että joutuvat kokemaan tässä kysymyksessä tappion. He ovat myös piispoista ainoita, jotka yhä pohtivat kyseisen terminologian ongelmallisuutta ja perustelevat varsin seikkaperäisesti omia ”matalakirkollisiksi” kutsumiaan näkemyksiä. Ehkä termin vakiintumisesta johtuen voittoa kantaa edustavien piispojen ei enää tarvitse puida asiaa. Myös termiä vastustaneiden piispojen käsitykset tuntuvat pehmenevän ajan myötä. Esimerkiksi Alaja alkaa käyttää käsitettä ”piispan virkaan vihkiminen”. Piispoista Paavo Kortekangas käyttää myös kiisteltyä termiä ”piispaksivihkimys”, joka sitä vastustaneiden mukaan viittaa syvempään ontologiseen muutokseen kuin käsite ”piispan virkaan vihkiminen”. Kortekangas ei kuitenkaan tarkemmin erittele syitä terminologiselle valinnalleen, joten voidaan olettaa kysymyksessä olleen pikemminkin huolimaton termin käyttö kuin teologinen kannanotto.

Piispat käsittävät apostolisen seuraannon pääsääntöisesti kapeasti, piispanviran jatkuvuutena kätten päällepanon ketjun kautta. Käsite jakaa piispojen mielipiteitä. Kares on

selkeimmin sitä mieltä, että piispanviran suksessio voi olla kirkolle jopa haitallinen. Gulin, Kortekangas ja Simojoki näkevät piispanviran suksessiolla olevan jonkinlaista arvoa kirkolle, joko aidon perinteen säilymisen vertauskuvana tai kirkolle suotuisana järjestyksenä (*bene esse*), mutta eivät pidä kysymystä kirkon kannalta perustavaa laatua olevana. Suksessio on ennen kaikkea ”ulkonainen seikka” tai ”ulkonainen merkki”. Mielenkiintoista kyllä, myös Kares näkee myöhemmissä teoksissaan jotakin arvokasta siinä, että siunaus periytyy. Piispojen kirjoitusten valossa on kuitenkin ymmärrettävää, että BEM-asiakirjan ratkaisu piispanviran suksessiosta merkinä, mutta ei takuuna, on Suomessa menestyksekkäs.

Piispat ovat suhtautuneet virkansa tunnukseen sekä hyvin käytännöllisesti että niiden symboliarvoa korostaen. Erityisesti Kares ja Alaja, jotka pitävät itseään hyvin ”matalakirkollisina”, korostavat liturgisten eleiden ja vaatteiden suurta symboliarvoa ja kieltäytyvät siksi niiden käytöstä lähes täysin. Alajan suhtautumisen piispankaapuun voidaan nähdä muuttuneen hänen jäätyään eläkkeelle. Muutosta kuvaa se, että piispankaavun käytöstä lähes täysin kieltäytynyt Alaja harkitsee seremoniaa, jossa riisuu kaavun ja luovuttaa sen seuraajalleen. Vaikka aikomus ei toteutunut, kuvaa seremonian pohtiminen kaavulle annettua symboliarvoa. Samansuuntaista muutosta on havaittavissa Alajan piispan virkaanasettamisen ja vihkimisen terminologiaan liittyvissä käsityksissä.

Tutkimallani ajanjaksolla piispat ovat uskoneet vahvasti vaikutusmahdollisuuksiinsa kirkossa ja yhteiskunnassa. Virka on koettu velvoittavana ja vastuullisena, mutta hyvin vaikutusvaltaisena. Vastuun on ymmärretty kattavan sekä kirkollisia että yhteiskunnallisia kysymyksiä. Myös piispanviran hengellistä ulottuvuutta ja kollegiaalista luonnetta aletaan korostaa yhä enemmän. Kollegialisuus kuitenkin

kin perustuu ”vapaiden veljien yhdessäoloon”, eikä vaadi yksimielisyyttä käytännön tasolla.

Kaiken kaikkiaan näyttää siltä, että kirkolliskokouksen kirkkokäsikirjakomiteoiden sekä virkateologisen komitean työskentely on ennakoanut piispojen käsitysten muutoksia. Piispojen ajattelussa tapahtuneet muutokset seuraavat komiteatyöskentelyn tuloksia, tosin viiveellä.

TM Heidi Zitting (heidi.zitting@helsinki.fi) on tohtoriopiskelija Helsingin yliopiston systemaattisen teologian osastolla. Hänen ekumeniikan oppiaineen väitöskirjansa käsittelee piispanviran teologiaa.

LÄHTEET

- Alaja, Osmo (1959). *Pientä puhetta papeille ja maallikoille: Kirje hiippakunnan seurakunnille*. Porvoo: WSOY.
- Alaja, Osmo (1967). Teologia ja kirkko. *Kristillinen usko ja kirkko ajassamme: Suomen piispojen synodaalikirja*. Porvoo: WSOY, 9–25.
- Alaja, Osmo (1970). *Sopivalla ja sopimattomalla ajalla*. Porvoo: WSOY.
- Alaja, Osmo (1979a). *Sanat sanotut ajallansa*. Porvoo: WSOY.
- Alaja, Osmo (1979b). *Vuosi vailla valjaita*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys.
- Alaja, Osmo (1983). *Anteeksi, kuka olikaan Ilmari Salomies*. Helsinki: Otava.
- CA. *Augsburgin tunnustus*. Toim. Kaarlo Kalliala. STKSJ 118. Helsinki: STKS.
- Gulin, Eelis Gideon (1967). *Elämän lahjat: Edellinen osa 1893–1945*. Porvoo: WSOY.
- Gulin, Eelis Gideon (1968). *Elämän lahjat: Jälkimmäinen osa 1945–1966*. Porvoo: WSOY.
- Juva, Mikko (1982). *Jumalan maailma ja ihmisten: Tervehdys Turun arkkihiippakunnalle*. Helsinki: Otava.
- Juva, Mikko (1985). *Aika ajatella, aika uskoa*. Helsinki: Otava.
- Kansanaho, Erkki (1967). *Sana ja teko: Paimenkirje Tampereen hiippakunnalle*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1963). *Kirkkolaivan kölivesillä*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1965). *Kallaveden rannalta: Päiväkirja valpurista 1964 valpuriin 1965*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1968). *Kuopion aaltopituudella*. Lapua: Herättäjä-Yhdistys.
- Kares, Olavi (1970). *Kysymysmerkki ja ajatusviiva*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1974). *Seuratkaa tähteä*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1978). *Myrskyä ja tyventä: Muistelmia vuosilta 1939–1952*. Porvoo: WSOY.
- Kares, Olavi (1979). *Olavi Kares kertoo elämästään: Muistelmia vuosilta 1953–1974*. Porvoo: WSOY.
- KK (1958); (1968); (1973). *Suomen evankelisluterilaisen kirkon kirkolliskokouksen pöytäkirjat*.
- Kortekangas, Paavo (1977). *Paimenkirje*. Kuopio: Kuopion Kansallinen Kirjapaino oy.
- Kortekangas, Paavo (1982). *Paimenkirjeitä: Tampereen hiippakunnan 34. vuosikirja*. Tampere: Tampereen hiippakunta.
- Lauha, Aarre (1965). *Kirkko ja ihminen: Paimenkirje*. Helsinki: Kirjapaja.
- Nikolainen, Aimo T. (1973). *Matkakirja: Paimenkirje Helsingin hiippakunnan seurakunnille, sen papeille ja muille työntekijöille ja kaikille seurakuntalaisille*. Porvoo: WSOY.
- Sariola, Yrjö (1975). *Yhteistyön merkiksi kättä*. Vaasa: Herättäjä-Yhdistys & Suomen Luterilainen Evankeliumiyhdistys.
- Sariola, Yrjö (1981). *Tunnustuksessa pysyen: Pohdintoja Augsburgin tunnustuksen äärellä*. Helsinki: Kirjaneliö.
- Simojoki, Martti (1966). *Kristinopin pääkappaleet*. Helsinki: Kirjapaja.
- Simojoki, Martti (1971). *Kirkon tie*. Porvoo: WSOY.
- Simojoki, Martti (1978). *Turun arkkihiippakunta 1972–1977*. Turku: Turun arkkihiippakunta.
- Simojoki, Martti (1980). *Luterilaisen uskon tienviittoa: Augsburgin tunnustuksen opetuksia*. Porvoo: WSOY.

Toiviainen, Kalevi (1979). *Kirkosta katsoen: Paimenkirje Mikkelin hiippakunnan seurakunnille*. Helsinki: Kirjaneliö.

Toiviainen, Kalevi (1983). *Tulevaisuuden kynnyksellä*. Porvoo: WSOY.

Vikström, Erik (1985). *Gräsrots kyrkan: Herdabrev till Borgå Stift*. Vaasa: Församlingsförbundets förlag.

Vikström, John (1972). *Usko kriisissä: Paimenkirje Porvoon hiippakunnalle*. Suom. Anna-Maija Raittila. Helsinki: Kirjapaja.

Vikström, John (1982). *Herdestaven*. Vasa: Församlingsförbundets förlag.

Vikström, John (1983). *Kuitenkin: Paimenkirje Turun arkkihiippakunnalle*. Helsinki: Kirjaneliö.

Vikström, John (1985). *Uusi rohkeus elää*. Helsinki: Otava.

KIRJALLISUUS

Alhonsaari, Antti (1987). *Eino Sormunen, kulttuuripiispa*. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 47. Pieksämäki: Kirkon tutkimuskeskus.

Avis, Paul (2000). *The Anglican Understanding of the Church: An Introduction*. London: SPCK.

BEM (1982). *Baptism, Eucharist and Ministry*. Faith and Order asiakirja 111. Geneva: WCC.

Cantell, Risto (1969). *Ajankohtaisia kysymyksiä 2: Kirkko uudistuksen tiellä*. Pieksämäki: Sisälähetykseura.

Cantell, Risto (1985). *Yksi virka ja viran kolmijako. Teologinen Aikakauskirja* 90, 49–54.

Cleve, Fredrick (1993). *Episcopacy in our Churches: Finland. Together in Mission and Ministry: Essays on Church and Ministry in Northern Europe*. London: Church House Publishing, 71–84.

Eckerdal, Erik (2017). *Apostolic Succession in the Porvoo Common Statement, Unity through a Deeper Sense of Apostolicity*. Uppsala: Uppsala University.

Helsinki (1982). *The Report of the Anglican – Lutheran European Regional Commission. Helsinki, August – September 1982*. LWF Documentation 49. Geneva: Lutheran World Federation, 47–80.

Haikarainen, Raine (2018). *Mystinen Maestro: Seppo A. Teimosen pitkä pyhiinvaellus*. Helsinki: Kirjapaja.

Hansson, Klas (2014). *Svenska kyrkans primas: Ärkebiskopsämbetet i förändring 1914–1990*. Uppsala: Uppsala Universitet Studia Historico-Ecclesiastica Upsaliensia 47.

Holma, Timo (1967). *Hengellinen virka ja uskovien yleinen pappeus: Synodaalikirjoitus Oulun hiippakunnan pappeinkokoukseen 1967*. Helsinki: Helsingin hiippakunta.

Juva, Mikko (1999). *Seurasin nuoruuteni näkyä*. Helsinki: Otava.

Ketola, Mikko (2018). *Did Finland Become an Ecumenical Model Country? Developments in Lutheran–Catholic Relations in Finland from the 1960s to 1990s*. *Kirchliche Zeitgeschichte* 30(2), 355–367.

Kotilainen, Tatu (2005). *Vatikaanin II konsiilin vastaanotto Suomessa vuosina 1959–1966*. Kirkkohistorian pro gradu tutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Krapu, Jenni (2009). *E.G. Gulinin ekumeeninen työ ja ajattelu*. Suomen Kirkkohistoriallisen Seuran toimituksia 211. Helsinki: SKHS.

Laurinkari, Leena (2012). *Eleen Evankeliumi: Liturgiset eleet Suomen evankelis-luterilaisen kirkon Jumalanpalveluksen oppaissa eleiden tehtävän ja merkityksen näkökulmasta*. Teologian maisterintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Luomajoki, Ari (2019). *Piispojen muotokuvat*. Taidehistorian maisterintutkielma. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Nguyen, Toan Tri (2016). *The Apostolicity of the Church and Apostolic Succession: The Impacts of This Relationship in the Post Conciliar Catholic – Lutheran Dialogue*. Helsinki: Pontificia Universitas Sanctae Crucis.

Pajunen, Mika (2008). *Towards ‘A Real Reunion’? Archbishop Aleksis Lehtonen’s Efforts for Closer Relations with the Church of England 1945–1951*. Helsinki: Luther- Agricola- Society.

Parvio, Martti (1970). *The Post-Reformation Developments of the Episcopacy in Sweden, Finland and the Baltic States*. *Episcopacy in the Lutheran Church?* Ed. I. Asheim ja V.R. Gold. Philadelphia: Fortress Press, 125–137.

- Pohjola, Juhana (2014). *Kutsuminen, siunaaminen ja lähettäminen: Ordinaatiokaavojen käsitys pappisvihkimyksestä ja -virasta Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa 1963–2003*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Porvoo (1995). *Porvoon yhteinen julkilausuma. The Porvoo Common Statement*. Englanninkielinen alkuteksti hyväksytty Järvenpäässä 9–13.10.1992. Helsinki: Suomen evankelis-luterilainen kirkko.
- Pullach (1972). *Report of the Anglican – Lutheran International Conversations*. LWF Documentation 49. Geneva: Lutheran World Federation, 23–46.
- Seppo, Juha (2013). *Kirkonmies ja muuttuva maailma: Martti Simojoki I*. Helsinki: WSOY.
- Seppo, Juha (2015). *Arkipiispan aika: Martti Simojoki II*. Helsinki: WSOY.
- Teinonen, Seppo A. (1973). *Yksi kirkko ja yksi virka. Kirkko ja sen virka nykyajan ekumeniassa*. Suomalaisen Teologisen Kirjallisuusseuran julkaisuja 90. Helsinki: STKS.
- Tjørhom, Ola (2002). *Apostolicity and Apostolic Succession in the Porvoo Common Statement. Apostolicity and Unity: Essays on the Porvoo Common Statement*. Geneva: World Council of Churches, 162–181.
- Ylikangas, Kimmo (2018). *Pietististä humanistiksi? Olavi Kares herännäisyyden, kirkon ja yhteiskunnan muutoksen keskellä 1945–1974*. Diss. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Zitting, Heidi (2014). *Mitä on piispuus? Suomalaisten piispojen käsityksiä vuosina 1945–1965. Teologinen Aikakauskirja* 119, 212–220.
- Zitting, Heidi (2017). *The Turning Point of Lutheran Anti-Catholicism: The Reception of the Second Vatican Council in Finland*. *Toronto Journal of Theology* 33(1), 17–29.
- Zitting, Heidi (2019) *Toward a Definition of Episcopal Ministry: Lutheran World Federation Work on Episkopé, 1983–2007*. *Ecclesiology* 15, 207–232.